

Witold Filipczak

WALKA O MANDATY POSELSKIE W PROWINCJI MAŁOPOLSKIEJ PRZED SEJMEM 1778 ROKU

Artykuł niniejszy powstał w ramach prac nad monografią sejmu roku 1778. Potrzeba szczegółowego zbadania przebiegu kampanii sejmikowej wynikała z dwóch przesłanek: chęci prześledzenia walki wyborczej przed sejmem oraz próby rekonstrukcji układu sił politycznych na prowincji w końcu lat siedemdziesiątych XVIII w.

Koncentrując się na powyższych zagadnieniach postanowiłem zrezygnować z analizy instrukcji poselskich. Jest ona bardziej uzasadniona w skali ogólnokrajowej. Również ograniczenie się do prowincji małopolskiej w trakcie badań nad akcją sejmikową może budzić wątpliwości. Podział na prowincje, choć nadal żywotny w życiu parlamentarnym miał dość formalny charakter¹. Zwłaszcza po I rozbiórce rzucał się w oczy fakt, że tak rozumiana Małopolska dzieliła się na 3 jednostki geograficzne: Małopolskę zachodnią (województwa: krakowskie, sandomierskie i lubelskie), Podlasie (ziemie: bielska, drohicka i mielnicka) i Małopolskę wschodnią (ziemia chełmska, województwa: wołyńskie, podolskie, bractawskie i kijowskie). Różnice między powyższymi regionami nie dotyczyły jedynie położenia geograficznego, ale także uwarstwienia społecznego. Wiele dzieliło zdominowane przez latyfundię magnackie województwa kresowe i Podlasie, pod pewnymi względami bliższe Mazowszu niż pozostałym województwom małopolskim². Brak spójności prowincji nie musi być postrzegany jako wada. Możliwe jest bardziej przekrojowe prześledzenie funkcjonowania sejmików poselskich. Pozwala to uniknąć zbyt jednostronnych ocen wynikających ze specyfiki danego regionu.

¹ O roli podziału na prowincje w ówczesnym życiu parlamentarnym, zob. R. Łaszczyński, *Sejm polski w latach 1764–1793. Studium historyczno-prawne*, Warszawa–Poznań 1973, s. 103–107.

² J. A. Gierowski, *Sejmik generalny księstwa mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza*, Wrocław 1948, s. 22–27; E. Rostworowski, *Ile było w Rzeczypospolitej obywateli szlachty*, „Kwartalnik Historyczny” 1987, R. 94, nr 3, s. 16–20, 23; J. Siedlecki, *Sejmiki szlachty ziemi bielskiej w XVI–XVIII wieku*, „Przegląd Historyczny” 1989, t. 80, z. 2, s. 246.

Zanim przejdę do omawiania poszczególnych sejmików, chciałbym krótko omówić ówczesny układ sił politycznych. Charakteryzował się on wyraźną przewagą stronnictwa regalistycznego, raczej bezprogramowego³. Zawdzięczało ono swe istnienie staraniom Stanisława Augusta, który dzięki zręcznej polityce rozdawniczej potrafił pozyskać współpracę zamożnej i średniej szlachty. Opozycja po klęsce na sejmie 1776 r. koncentrowała się wokół kilku rodzin magnackich. Nie była zresztą jednolita i można w niej wyodrębnić kilka ośrodków. Pierwszy tworzyła tzw. Nowa Familia nazywana również „partią galicyjską”, ze względu na fakt posiadania przez jej przywódców części majątków w zaborze austriackim⁴. Głowa rodziny Czartoryskich – wojewoda ruski August był już w bardzo podeszłym wieku. Kierownicza rola przypadła jednak nie jego synowi Adamowi Kazimierzowi Czartoryskiemu, lecz zięciowi – marszałkowi wielkiemu koronnemu Stanisławowi Lubomirskiemu⁵. U boku marszałka polityczne doświadczenie zdobywali młodzi Potoccy: Stanisław Kostka, Jerzy, a przede wszystkim Ignacy. Z Galicją majątkowo związani byli także przedstawiciele drugiej grupy opozycyjnej: wojewoda krakowski Wacław Rzewuski i jego syn Seweryn – hetman polny koronny. Rzewuscy znani byli z konserwatyzmu w sprawach ustrojowych⁶. Odmiennej orientację międzynarodową: prorosyjską i propruską prezentowało w tym czasie kolejne centrum opozycji nazywane białocerkiewskim. Poglądy na politykę zagraniczną były istotne ze względu na narastający konflikt prusko-austriacki wokół sukcesji bawarskiej⁷. Grono kierownicze ośrodka białocerkiewskiego tworzyli: hetman wielki koronny Franciszek Ksawery Branicki i jego siostra Elżbieta Sapieżyna. Znaczącą rolę odgrywali tu też strażnik polny koronny Józef Mierzejewski i zdobywający dopiero polityczne doświadczenie Kazimierz Nestor

³ J. Michalski, *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta*, [w:] *Historia sejmu polskiego*, t. 1, red. J. Michalski, Warszawa 1984, s. 375.

⁴ K. M. Morawski, *Pogląd na opozycję magnacką między pierwszym rozbiorem a Sejmem Czteroletnim*, [w:] *Studia historyczne wydane ku czci prof. Wincentego Zakrzewskiego*, Kraków 1908, s. 376–378; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957, s. 118–119; J. Michalski, *Do dziejów stronnictwa austriackiego i polskiej polityki Austrii po I rozbiórce*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu 70-tej rocznicy urodzin prof. dra J. Wolińskiego*, Warszawa 1964, s. 139.

⁵ E. Rostworowski, *Ostatni król Rzeczypospolitej. Geneza i upadek Konstytucji 3 maja*, Warszawa 1966, s. 88–89; J. Michalski, *Lubomirski Stanisław*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej PSB], t. 18, Wrocław 1973, s. 54–55; por. A. Stroynowski, *Pierwszy „wolny” sejm stanisławowski 1778 roku (główne problemy obrad)*, „Acta Universitatis Lodzensis” 1990, Folia historica 37, s. 40.

⁶ J. Michalski, *Polska wobec wojny o sukcesję bawarską*, Wrocław 1964, s. 95; A. Stroynowski, *op. cit.*, s. 44; por. Z. Zielińska, *Republikanizm spod znaku buławy*, Warszawa 1989, s. 16–21.

⁷ J. Michalski, *Polska wobec wojny...*, s. 53–54, 94. Por. W. Konopczyński, *Branicki Franciszek Ksawery*, [w:] PSB, t. 2, Kraków 1936, s. 399.

Sapieha⁸. Wszystkie czołowe grupy opozycyjne były silnie związane z prowincją małopolską.

Liderzy opozycji zaczęli akcję sejmikową dość późno – w maju 1778 r. Przywódcy „Nowej Familii” powołując się na ambasadora rosyjskiego Ottona Stackelberga informowali czołowych przeciwników dworu, że Rosja nie zamierza „dogadzać” projektom dworu, sejmiki mają odbywać się bez obecności wojsk rosyjskich, a sejm bez węzła konfederackiego⁹. I. Potocki zachęcał Piotra Potockiego do zajęcia się sejmikami podlaskimi. O potrzebie starań wokół wyboru posłów pisał W. Rzewuski do syna¹⁰. Po sejmikach deputackich i gospodarskich zaskakującą aktywność rozwinął podczaszy koronny Szczęśny Czacki. Prowadził on rozległą korespondencję przedsejmikową. Nawiązał kontakty z liderami opozycji (Rzewuscy, Branicki) oraz przedstawicielami szlachty z wielu województw¹¹. Szczególnie bliskie były kontakty S. Czackiego z Rzewuskimi, z którymi łączył go konserwatyzm w sprawach ustrojowych. Z Rzewuskimi starał się współpracować także F. K. Branicki oraz S. Lubomirski do czego wrócić omawiając sprawę akcji sejmikowej w ziemi chełmskiej.

Zaskakująco mało wiemy o organizacji stronnictwa regalistycznego w tym okresie. Wyjątek stanowi Litwa dzięki badaniom S. Kościałkowskiego¹². Wiedzę na temat funkcjonowania partii dworskiej w Koronie zawdzięczamy głównie B. Zaleskiemu, a zwłaszcza J. Michalskiemu¹³. Jednak zdecydowana większość ustaleń dotyczy II połowy lat osiemdziesiątych. Tymczasem zaś sytuacja uległa znacznym zmianom. W 1780 zmarli: kanclerz wielki koronny Andrzej Młodziejowski i sekretarz wielki koronny Jacek Ogrodzki, którzy odgrywali istotną rolę w kierowaniu stronnictwem

⁸ Por. E. Rostworowski, *Mierzejewski Józef Wojciech*, [w:] PSB, t. 21, Wrocław 1976, s. 13.

⁹ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej AGAD], Archiwum Roskie, sygn. [dalej Ros.] XLII/6. I. Potocki do P. Potockiego z 22 V 1778 r.; Archiwum Państwowe w Krakowie [dalej APK], Archiwum Podhoreckie, sygn. [dalej Podh.] I 2/35. S. Lubomirski do W. Rzewuskiego z 28 V 1778 r.; por. J. Michalski, *Polska wobec wojny...*, s. 92; A. Strojnowski, *op. cit.*, s. 40 (przyp. 16).

¹⁰ AGAD, Ros., XLII/6. I. Potocki do P. Potockiego z 22 V 1778; APK, Podh., II 2/95. W. Rzewuski do S. Rzewuskiego z 3 VI 1778 r.

¹¹ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, rękopis [dalej B. Czart.] 1192, s. 189–197. Korespondencja S. Czackiego z okresu 27 VII – 5 VIII 1778 r.; por. J. Michalski, *Polska wobec wojny...*, s. 95–96.

¹² S. Kościałkowski, *Antoni Tyzenhauz. Podskarbi nadworny litewski*, t. 1, Londyn 1970, s. 103–131. Badania dla pierwszej połowy lat osiemdziesiątych prowadziła: A. Kalenkiewiczówna, *Rozkład partii Tyzenhauza na tle sejmików litewskich*, [w:] *Księga pamiątkowa Kola Historyków Słuchaczy USB w Wilnie 1923–1933*, Wilno 1933, s. 127–155.

¹³ B. Zaleski, *Korespondencja krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792*, Poznań 1872; J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 roku*, cz. 1–3, „Przegląd Historyczny” 1960, t. 51, z. 1–3.

regalistycznym. A. Młodziejowski jako kanclerz i bliski współpracownik króla miał duży wpływ na rozdawnictwo urzędów¹⁴. Angażował się także, zwłaszcza w prowincji wielkopolskiej w nadzór nad życiem sejmikowym. Na terenie Małopolski jego wpływy były jednak mniej widoczne, choć wiadomo, że interesował się kampanią przedsejmową w województwie sandomierskim¹⁵. Jacek Ogrodzki jako szef Gabinetu Stanisława Augusta był w sprawach sejmików koronnych prawą ręką króla, w którego imieniu często prowadził korespondencję¹⁶. Dość trudno jest rozgraniczyć rolę J. Ogrodzkiego jako realizatora poleceń monarchy od samodzielnych działań sekretarza koronnego. Poza Podlasie brak jest jednak wyraźnych dowodów na kreowanie przez niego własnej linii postępowania. Czołową postacią stronnictwa królewskiego był również bp płocki Michał Poniatowski uważany później za kierownika partii¹⁷. W odniesieniu do prowincji małopolskiej jego zainteresowania dotyczyły głównie Podlasia.

Dla czasów poprzedzających Sejm Wielki ponadlokalne znaczenie przypisywane jest M. Mnischowi¹⁸. Brak jest jednak dowodów, by taką rolę odgrywał już w interesującym mnie okresie. Natomiast funkcję koordynatora polityki dworskiej wobec Podola i województwa lubelskiego próbował spełniać koniuszy koronny Jan Kicki. Prawdopodobnie on pierwszy zaczął przygotowania do kampanii sejmikowej. Już w lutym 1778 r. wyjeżdżając na Podole miał uczynić pierwsze uzgodnienia w tej sprawie z miejscowymi urzędnikami¹⁹.

Generalnie należy jednak podkreślić, że obóz regalistyczny w prowincji małopolskiej był dość zdecentralizowany. Decydującą rolę odgrywali przywódcy tego stronnictwa w województwach. Mieli oni dość dużą samodzielność, a kontrolował ich przede wszystkim sam Stanisław August. Szczegółowo przedstawię ten problem opisując przebieg akcji sejmikowej w poszczególnych województwach.

W złożonym z 3 ziem województwie podlaskim silne były wpływy opozycji, której przewodził starosta szczyrzecki Piotr Potocki. Polityką dworu na tym terenie miał kierować bratanek króla gen. Stanisław Poniatow-

¹⁴ O roli A. Młodziejowskiego świadczy zwłaszcza jego korespondencja znajdująca się w: B. Czart., 799; por. Stanisław August Poniatowski, *Mémoires du roi...*, t. 2, Petersburg 1924, s. 15–16.

¹⁵ AGAD, Varia Oddziału I, sygn. [dalej Varia I] 15. A. Młodziejowski do Aleksandra Potkańskiego z 2 V 1778 i do M. Sołtyka z 28 V 1778 r. (minuty listów).

¹⁶ J. Michalski, *Ogrodzki Jacek Bartłomiej Józef*, [w:] PSB, t. 23, Wrocław 1978, s. 650; por. M. Rymszyńska, *Gabinet Stanisława Augusta*, Warszawa 1962, s. 104–105, 135.

¹⁷ J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, cz. 1, s. 53; Z. Zielińska, *Poniatowski Michał Jerzy*, [w:] PSB, t. 27, Wrocław 1983, s. 457.

¹⁸ J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, cz. 1, s. 53; A. Rosner, *Mniszech Michał Jerzy Wandalin*, [w:] PSB, t. 21, s. 482.

¹⁹ AGAD, *Zbiór Popielów*, sygn. [dalej Zb. Pop.] 208, k. 17. J. Kicki do króla z 20 II 1778 r.

ski²⁰. Wydaje się jednak, że wobec małego doświadczenia politycznego księcia Stanisława, sporą rolę w sprawach podlaskich odgrywali: bp płocki M. Poniatowski i J. Ogrodzki²¹. Do generalnej próby sił przed sejmikami poselskimi doszło na sejmiku deputackim z 15 VII 1778 r. Kandydatem Potockich był pilnujący ich spraw w Trybunale Koronnym Marcin Szawłowski. Partię dworską reprezentował związany z siostrą króla Izabelą Branicką wojski krasnostawski Wojciech Poletyło²². Sejmik zagaił prawdopodobnie kasztelan podlaski Józef Wilczewski. Opozycja zademonstrowała swoje wpływy i obrady zakończyły się bezowocnie. Sprawa zresztą się na tym nie zamknęła, gdyż Rada Nieustająca wydała uniwersał zwołujący powtórny sejmik²³. Burzliwy przebieg wyborów deputackich zapowiadał twardą walkę regalistów i opozycji na sejmikach poselskich.

Do konfliktu doszło na sejmiku ziemi bielskiej w Brańsku. Pierwotnie regaliści liczyli się z możliwością kompromisu. Z partii opozycyjnej posłem miał zostać P. Potocki, z dworskiej stolnik bielski Stanisław Karwowski²⁴. Plan ten szybko okazał się nieaktualny. Zdecydowały o tym dwa, być może zależne od siebie czynniki: 1. W Brańsku o poselstwo postanowił ubiegać się marszałek sejmu 1776 r. gen. Andrzej Mokronowski. 2. P. Potocki zdecydował się walczyć o mandat nie w Brańsku, lecz w Mielniku.

Wobec dużej popularności A. Mokronowskiego, występującego na dodatek w charakterze marszałka „starej laski”, rywalizacja regalistów i opozycji dotyczyła właściwie drugiego mandatu poselskiego. Działaniami przeciwników dworu kierował związany z P. Potockim sędzia ziemski bielski Paweł Hryniewiecki, z którym współpracował podstoli Stanisław Bartochowski²⁵. Przecistawiano się kandydaturze S. Karwowskiego, prowadzącego intensywną agitację. Na sejmiku zagajonym przez starostę bielskiego Michała Starzeńskiego opozycja miała wyraźną przewagę. Marszałkiem został S. Krassowski. O poselstwo ubiegało się 6 pretendentów. Jednomyślnie pierwszy mandat uzyskał A. Mokronowski. W sprawie drugiego miejsca doszło do głosowania. Wygrał je P. Hryniewiecki, który uzyskał podobno ponad 400 głosów. Karwowski powołując się na obietnicę sejmiku z 1776 r. nie chciał pogodzić

²⁰ B. Czart., 720, s. 1222. S. Badeni do króla z 23 I 1778; AGAD, Ros. LXVI/7. W. Poletyło do I. Branickiej z 24 V 1778; Ros. XLII/6. I. Potocki do P. Potockiego z 22 V 1778; por. J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, cz. 2, s. 351. W 1776 r. akcją sejmikową regalistów kierować mieli: I. Branicka (ziemia bielska), Aleksander Ossoliński (ziemia drohicka) i Józef Wilczewski (ziemia mielnicka). Zob. AGAD, Zb. Pop., 114, k. 3v-4.

²¹ AGAD, Ros., XL/44. NN do P. Potockiego z 20 IX 1778 r.

²² AGAD, Ros., LXVI/7, s. 25. W. Poletyło do I. Branickiej z 24 V 1778 r.

²³ AGAD, tzw. *Metryka Litewska*, dział VII, sygn. 84, k. 45. Memoriał J. Wilczewskiego do Rady Nieustającej z 29 VII 1778 r.; *ibidem*, sygn. 20, s. 206. Protokół Rady Nieustającej. Sesja z 11 VIII 1778 r.; por. Z. Zielińska, *Poletyło Wojciech*, [w:] PSB, t. 27, s. 295.

²⁴ AGAD, Zb. Pop., 112. Akta sejmu 1778 r., k. 3 v.

²⁵ AGAD, Ros., XL/80, s. 2-4. P. Hryniewiecki do P. Potockiego z 24 VII 1778 r.

się z porażką. Zgromadził swoich zwolenników i wydał manifest, podpisany przez 125 osób. Ogłaszał się w nim drugim posłem obok A. Mokoronowskiego. Już po sejmiku zwolennicy Karwowskiego, zwłaszcza sędzia grodzki goniądzki Maciej Dzierżek, zebrali znaczną liczbę podpisów (253) wśród szlachty mieszkającej w okolicach traktu tykocińskiego. Wywołało to z kolei remanifest w obronie elekcji Hryniewieckiego²⁶.

Opozycja położyła szczególny nacisk na sejmik mielnicki. Tutaj ostatecznie ubiegał się o poselstwo P. Potocki. Według początkowych ustaleń kandydatami dworu byli starosta mielnicki Aleksander Butler, starosta tarnogórski Michał Granowski, ewentualnie sędzia piński Ignacy Kurzeniecki²⁷. Ten ostatni uzależniał swą decyzję od jednoznacznego poparcia dworu. Zaznaczał również, że zrezygnuje ze współzawodnictwa, jeśli o mandat będzie ubiegał się popularny chorąży mielnicki Józef Markowski²⁸. Z trójki pozostałych kandydatów wymienić należy wpływowego cześnika mielnickiego Ignacego Kuczyńskiego²⁹. Kandydatami opozycji zostali ostatecznie P. Potocki i stolnik mielnicki A. Bądryński. Z Bądryńskim w przygotowaniach do sejmiku współpracował pisarz ziemski Aleksander Kalicki³⁰. Na dworze początkowo rozważano możliwość kompromisu z P. Potockim. Ostatecznie król do jego poselskich aspiracji ustosunkował się negatywnie. Jednak na sejmiku przedsejmowym zdecydowanie dominowali opozycjoniści. Obrady zagał A. Bądryński. Marszałkiem został A. Kalicki. Posłami jednomyślnie wybrano P. Potockiego i A. Bądryńskiego³¹.

Szczególnie dramatyczne były losy sejmiku ziemi drohickiej. Regaliści nie potrafili należycie wykorzystać atutu, jaki stwarzała możliwość obsadzenia w okresie przedsejmikowym 3 kluczowych urzędów sądowych: podkomorzego, sędziego ziemskiego i podsędka. Pierwotnie kandydatami dworu byli podstoli drohicki Jan Czarnocki i stolnik podlaski Franciszek Kuszel. Wśród pretendentów znajdowali się również: niedawno mianowany podkomorzy drohicki Franciszek Kossowski oraz ktoś z rodziny Kuczyńskich („podkomorzyc”)³². J. Czarnocki miał powiązania z pisarzem litewskim I. Potockim, lecz „okazał niewdzięczność” i wystąpił jako stronnik dworu. Popierali go silnie

²⁶ Drukowany remanifest szlachty ziemi bielskiej oblatowany 21 IX 1778 r. w Brańsku, bez tytułu, miejsca i daty (1778 r.). Znajduje się w Bibliotece Czartoryskich, dział starych druków, sygn. 18516/III.

²⁷ AGAD, Zb. Pop., 112, k. 3 v.

²⁸ B. Czart., 799, s. 1585. I. Kurzeniecki do A. Młodziejowskiego z 15 VI 1778 r.; por. R. Chojecki, *Markowski Józef*, [w:] PSB, t. 20, Wrocław 1975, s. 43–44.

²⁹ AGAD, Zb. Pop., 112, k. 3 v; por. W. Szczygielski, *Kuczyński Ignacy*, [w:] PSB, t. 16, Wrocław 1971, s. 86.

³⁰ AGAD, Ros., XL/10, s. 1. A. Bądryński do P. Potockiego z 19 (?) VIII 1778 r.

³¹ AGAD, Ros., Publica Varia, pudło 1. Instrukcja ziemi mielnickiej z 17 VIII 1778 r.

³² AGAD, Zb. Pop., 112, k. 3 v. „Podkomorzycem” był zapewne jeden z synów Leona Kuczyńskiego (zm. 1777); zob. biogram W. Szczygielskiego w PSB, t. 16, s. 89.

M. Poniatowski i J. Ogrodzki. Czarnocki spotkał się ze zdecydowaną niechęcią rodziny Kuczyńskich, na czele której stał stolnik drohicki Wiktoryn Kuczyński³³. Kuczyńscy prawdopodobnie współpracowali z P. Potockim. Król zażądał pomocy dla Czarnockiego od, zapewne mających odgrywać znaczną rolę w stronnictwie regalistycznym, F. Kossowskiego i sędziego ziemskiego Marcina Łopuskiego³⁴. Na sejmiku nie doszło do porozumienia. Prawdopodobnie wobec braku zgody „partii” Kuczyńskich na Czarnockiego sejmik został zerwany³⁵.

W Warszawie regaliści bezskutecznie próbowali skłonić niezidentyfikowanego – pierwszego z wybranych na sejmiku posłów, by zgodził się pełnić funkcję razem z Czarnockim. Ów niedoszły poseł za radą P. Potockiego, z którym współpracował, starał się interweniować u marszałka Rady Nieustającej Ignacego Twardowskiego. Ostatecznie przeważały wpływy M. Poniatowskiego i J. Ogrodzkiego³⁶. Ziemia drohicka została na sejmie bez reprezentacji.

W województwie krakowskim wyraźnie dominowało stronnictwo królewskie, choć urzędy kasztelana i wojewody należały do weteranów opozycji: Jerzego Mniszcha i W. Rzewuskiego.

Liderami regalistów byli kasztelan wojnicki Stanisław Dembiński, podkomorzy krakowski Michał Walewski i starosta oświęcimski Piotr Małachowski. Do wpływowych postaci należeli również kasztelan biecki Wojciech Kluszewski i stolnik krakowski Antoni Michałowski³⁷. Spośród przynajmniej kilkunastu kandydatów myślących o poselstwie z województwa krakowskiego na poparcie dworu mogli liczyć początkowo: P. Małachowski, M. Walewski, Feliks Oraczewski, chorąży krakowski Sierakowski, Stanisław Szaniawski, pisarz koronny Antoni Małachowski (ostatecznie posłował z Łomży), Franciszek Żeleński, podczasz Aleksander Łętowski, pisarz grodzki krakowski Szymon Darowski i podczasz Ignacy Dembiński. Nie mieli na to szans: podstoli koronny Aleksander Borzęcki, starostowie Ożarówski i Morsztyn

³³ AGAD, Ros., XL/44. NN do P. Potockiego z 20 IX 1778 r.; por. W. Szczygielski, *Kuczyński Wiktoryn*, [w:] PSB, t. 16, s. 96–97.

³⁴ B. Czart., 668, s. 421–423. J. Ogrodzki do F. Kossowskiego z 12 VIII 1778 i M. Łopuskiego z 12 VIII 1778 r.; AGAD, Zb. Pop., 112, k. 64. J. Ogrodzki do W. Kuczyńskiego z 12 VIII 1778 r.

³⁵ Biblioteka PAN w Krakowie, rkps [dalej PAN Kr.] 993, k. 182 v. Wiadomość z 31 VIII 1778. Według: Biblioteka Jagiellońska, rkps [dalej BJ] 6799, k. 64 v, przyczyną niechęci do Czarnockiego miał być jego udział w pracach nad *Kodeksem Zamoyskiego*. Nie jest on jednak wymieniany: w: E. Borkowska-Bagieńska, *„Zbiór Praw Sądowych” Andrzeja Zamoyskiego*, Poznań 1986, s. 17–50.

³⁶ AGAD, Ros., XL/44. NN do P. Potockiego z 20 IX 1778 r.

³⁷ Por. J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, cz. 2, s. 345; W. Konopczyński, *Dembiński Stanisław Kostka*, [w:] PSB, t. 5, Kraków 1939–1946, s. 75; H. Wereszycka, *Kluszewski Wojciech*, [w:] PSB, t. 13, Wrocław 1967–1968, s. 36.

oraz szambelan Moszczeński³⁸. Plany przygotowań do sejmiku poselskiego uległy zmianie w pierwszej połowie lipca. Z grona „pewnych” kandydatów wypadł P. Małachowski. Miał on zastąpić Stanisława Szczęsnego Potockiego w staraniach o łaskę marszałka Trybunału Koronnego. Stanisław August zobowiązał starostę oświęcimskiego do starań o funkcję deputata i pisał w tej sprawie do S. Dembińskiego, W. Kluszewskiego i M. Walewskiego³⁹. Sejmik deputacki przyniósł rezultaty zgodne z oczekiwaniami króla⁴⁰.

Ciężar dalszych przygotowań spoczął na S. Dembińskim i M. Walewskim. Interesów P. Małachowskiego miał pilnować A. Michałowski⁴¹. Sejmikowi poselskiemu w Proszowicach marszałkował starosta nowogrodzki Ignacy Stadnicki. Posłami wybrano: M. Walewskiego, podstolego krakowskiego Franciszka Żeleńskiego, podstolego radomszczańskiego Kajetana Bystrzonowskiego, starostę bocheńskiego Bogusława Ślaskiego, gen. Romualda Walewskiego, Ignacego Dembińskiego, starostę olsztyńskiego Kajetana Sierakowskiego i szambelana S. Szaniawskiego⁴². Bystrzonowski, Ślaski i R. Walewski nie znajdowali się na wspomnianej wyżej liście osób akceptowanych przez dwór. Jednak z relacji M. Walewskiego wynika, że na sejmiku wybrano posłów zgodnie z zaleceniami królewskimi⁴³.

W życiu politycznym województwa sandomierskiego dominowali regaliści. Na ich czele stał wojewoda sandomierski Maciej Sołtyk. Może zaskakiwać słabość opozycji, jeśli zważyć bliskość Puław i fakt, że marszałek S. Lubomirski był starostą wiślickim.

Przygotowania do sejmiku omawiał w Warszawie z J. Ogrodzkim (król był nieobecny) aktywny działacz sejmikowy, stolnik sandomierski Leon Kochanowski⁴⁴. Stanisław August zachęcał wpływowego w województwie Jacka Małachowskiego do starania się o funkcję poselską⁴⁵. W sumie przez przygotowane przed sejmem listy kandydatów przewinęło się około 20 osób.

³⁸ AGAD, Zb. Pop., 112, k. 10, 32.

³⁹ Biblioteka ZN im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps [dalej Ossol.] 11 861, s. 161–162. Król do P. Małachowskiego z 5 VII 1778; B. Czart. 667, s. 333–335. Król do S. Dembińskiego z 3 VII 1778 i W. Kluszewskiego z 3 VII 1778 r.; B. Czart., 692, s. 23–25. Król do M. Walewskiego z 5 VII 1778 r.; por. H. Wereszycka, *Kluszewski Wojciech...*, s. 36.

⁴⁰ APK, Księgi grodzkie, relacyjne [dalej Gr. rel.] krakowskie 209, k. 1361–1362. Laudum sejmiku z 15 VII 1778 r.; B. Czart., 672, s. 95. P. Małachowski do króla z 15 VII 1778 r.

⁴¹ Ossol. 6615, s. 38–41. Kopie listów: S. Dembińskiego do króla z 20 VII 1778 r.; P. Małachowskiego do S. Dembińskiego i M. Walewskiego z 14 VIII 1778 r.

⁴² AGAD, Zb. Pop., 125, k. 227. Laudum sejmiku w Proszowicach z 17 VIII 1778 r. (odpis w: PAN Kr., 8355. *Teki Pawińskiego* [dalej TP] 38).

⁴³ Archiwum Państwowe w Łodzi, Archiwum Walewskich z Tubądzina, sygn. 48, s. 718. M. Walewski do króla z 17 VIII 1778 r. (odpis).

⁴⁴ L. Kochanowski, „*Księga domowa*”, red. J. K. Kochanowski, „Przegląd Historyczny” 1916, t. 20, s. 196; por. W. Szczygielski, *Kochanowski Leon*, [w:] PSB, t. 13, s. 194.

⁴⁵ B. Czart., 795, s. 917. Król do J. Małachowskiego z 9 VIII 1778 r.; por. A. Zahorski, *Małachowski Jacek*, [w:] PSB, t. 19, Wrocław 1974, s. 394.

Poparcie dworu uzyskali: J. Małachowski (lub inny przedstawiciel tej rodziny), podczaszy sandomierski Tomasz Sołtyk, starosta radomski Aleksander Potkański, gen. Jakub Psarski, szambelan Franciszek K. Woyna, podczaszy radomski Roch Romer oraz podczaszy opoczyński Marcin Libiszewski lub Antoni Mikułowski. Według innej wersji wśród proponowanych do poselstwa znajdował się cześnik chęciński Jan Radoński⁴⁶. O mandat z powiatu radomskiego podkomorzy sandomierski Antoni Potkański rywalizował z synowcem Aleksandrem. Obaj zgłosili się już na przełomie kwietnia i maja 1778 r., przy czym starosta radomski korzystał z pośrednictwa A. Młodziejowskiego⁴⁷. Poza nimi o mandat z tego powiatu starali się R. Romer i kapitan Konstanty Jankowski⁴⁸. Sytuację uprościł fakt, że o poselstwo nie chciał ubiegać się referendarz koronny J. Małachowski, wymawiający się złym stanem zdrowia⁴⁹. Obrady zagał M. Sołtyk. Marszałkiem wybrano L. Kochanowskiego (wymienianego wcześniej wśród kandydatów do poselstwa). Posłami jednomyślnie obrani zostali: obaj Potkańscy, R. Romer, M. Libiszewski, J. Psarski, F. K. Woyna i K. Jankowski⁵⁰. Z wcześniej faworyzowanych osób zabrakło T. Sołtyka. Natomiast znalazła się wśród nich cała czwórka kandydatów z powiatu radomskiego, o której wspominał M. Sołtyk.

Sejmik województwa lubelskiego miał w kampanii sejmikowej 1778 r. szczególne znaczenie. Doszło tu do ostrej rywalizacji między regalistami a opozycją. W 1776 r. sejmik lubelski został „rozdwójony”, co ułatwiło królowi eliminację z izby poselskiej wielu czołowych przedstawicieli opozycji z I. Potockim na czele⁵¹. W interesującym nas okresie lubelskie było jednym z bastionów opozycji. Z Puławami związana była przecież „Nowa Familia”. Wpływ na miejscową szlachtę wynikał w znacznym stopniu z „kredytu” jaki posiadał August Czartoryski. Osobą kierującą sprawami wojewódzkimi był jednak brat marszałka wielkiego koronnego – wojewoda lubelski Antoni Lubomirski. Ze znaczniejszych rodzin związanych z Puławami wymienić należy Dłuskich⁵². Stronnictwo regalistyczne nie miało scentralizowanego charakteru. Poza Ogrodzkim i Młodziejowskim, którzy podobnie jak w innych województwach koronnych mieli duży wpływ na rozdawnictwo wakansów, sprawami lubelskimi zajmowali się: kasztelan łukowski Jacek Jezierski,

⁴⁶ AGAD, Zb. Pop., 112, k. 5 v, 30–31.

⁴⁷ AGAD, Varia I/15, s. 1318–1319. A. Młodziejowski do Aleksandra Potkańskiego z 2 V 1778 r.; B. Czart., 654, s. 719. Antoni Potkański do J. Ogrodzkiego, bez daty.

⁴⁸ B. Czart., 687, s. 599–601. M. Sołtyk do J. Ogrodzkiego z 23 VII 1778 r.

⁴⁹ B. Czart., 672, s. 87–88. J. Małachowski do króla z 14 VIII 1778 r.

⁵⁰ PAN Kr., 8341. TP, 24, s. 953–959. Laudum sejmiku w Opatowie z 17 VIII 1778 r.

⁵¹ AGAD, Zb. Pop., 129, k. 17, 48; por. J. Michalski, *Lubomirski Antoni*, [w:] PSB, t. 18, s. 7; Z. Janeczek, *Ignacy Potocki (1750–1809)*, Katowice 1992, s. 35.

⁵² Por. W. Konopczyński, *Dłuski Tomasz*, [w:] PSB, t. 5, s. 198.

podkomorzy koronny i starosta lubelski Wincenty Potocki (czołowe postacie regalistycznego sejmiku 1776 r.), a zwłaszcza koniuszy koronny J. Kicki⁵³. Kicki wyraźnie aspirował do roli przywódcy obozu królewskiego w województwie. Jego głównym doradcą był wojski ciechanowski Ignacy Karniewski, aktywny w sprawach sejmikowych i trybunalskich⁵⁴. W interesującym mnie okresie stosunki między dworem a lubelską opozycją były dość poprawne. Król uzgadniał z A. Lubomirskim rozdawnictwo lokalnych urzędów. Wojewoda lubelski wypierał się, niezbyt szczerze, politycznej współpracy z bratem. Przekonywał o swojej lojalności i polecał usługi w sprawach sejmikowych⁵⁵. Zwolennikiem łagodnego kursu wobec opozycji był J. Kicki, który brał za dobrą monetę zapewnienia opozycjonistów o przywiązaniu do króla. Koniuszy koronny wierzył, że Stanisław August przez osobiste kontakty będzie mógł pozyskać niektórych oponentów, np. aktywnego parlamentarzystę, miecznika Andrzeja Alojzego Koźmiana (związanego z A. Lubomirskim)⁵⁶. Wydaje się, że zapewnienia opozycji były tylko kamuflażem, a rzeczywistym celem był rewanż za sejmik 1776 r. Początkowe układy w sprawie posłów lubelskich król prowadził z A. Lubomirskim⁵⁷. Głównym problemem była kandydatura wschodzącej gwiazdy opozycji I. Potockiego. Wobec złego stanu zdrowia wojewody lubelskiego (rozeszły się nawet pogłoski o jego śmierci i król przedwcześnie ofiarował jego urząd Andrzejowi Zamoyskiemu⁵⁸), a także wyjazdu na Ukrainę monarcha spodziewał się, że A. Lubomirski ze względów taktycznych nie wróci na sejmik⁵⁹. Król przyjął więc pośrednictwo podkomorzego lubelskiego Tomasza Dłuskiego. Obiecywał on przeprowadzić 4 kandydatów królewskich w zamian za zgodę na mandat dla I. Potockiego i swego syna – starosty łukowskiego Sebastiana⁶⁰. Stanisław August zgodził się, informując o tym O. Stackelberga (koniec lipca 1778 r.)⁶¹. Według „planty”, poza I. Potockim i S. Dłuskim, posłami mieli zostać: zauszniak Kickiego – I. Karniewski (rozpoczął starania już w sierpniu 1777 r.), starosta sieradzki Stanisław Kossowski (na tych 2 osobach zależało monarsze

⁵³ B. Czart., 735, s. 41. J. Ogrodzki do króla z 16 I 1777 r.; por. K. Zienkowska, *Jacek Jezierski kasztelan łukowski (1722–1805)*, Warszawa 1963, s. 62–65.

⁵⁴ B. Czart., 799, k. 1275–1277 i 1389. J. Kicki do króla z 1777 i 3 I 1778 r.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 1390; por. J. Michalski, *Lubomirski Antoni...*, s. 7.

⁵⁶ B. Czart., 799, s. 1276 i 1389.

⁵⁷ B. Czart., 670, s. 551–553. A. Lubomirski do króla i J. Ogrodzkiego z 13 VI 1778.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 571. Król do A. Zamoyskiego z 22 VI 1778 r.; B. Czart. 690, s. 587. A. Zamoyski do króla z 25 VII 1778 r.; por. M. Rymaszyna, *op. cit.*, s. 136.

⁵⁹ PAN Kr., 1649, k. 131. *Entretiens du Roi avec Mr le Comte de Stackelberg 1778* (z 31 VII 1778).

⁶⁰ AGAD, Archiwum Publiczne Potockich, sygn. [dalej APP] 313, t. 9, k. 224. Król do A. Lubomirskiego z 7 VIII 1778 r. (kopia).

⁶¹ PAN Kr., 1649, k. 131–131 v. *Entretien* z 31 VII 1778. Stackelberg oskarżał wówczas króla o zbytnią ustepliwość wobec Puław, por. J. Michalski, *Polska wobec wojny...*, s. 94.

najbardziej) oraz podsędek lubelski Józef Głuski i wojski łukowski Michał Zaleski⁶². Dwie ostatnie kandydatury mogą być zaskoczeniem. Obaj w 1776 r. zostali wybrani posłami na sejmiku opozycyjnym. Bez poparcia królewskiego o mandat ubiegali się natomiast regaliści: gen. Ignacy Poniatowski (na dworze widziano jego kandydaturę raczej na Wołyniu) i W. Potocki⁶³. Opozycja nie zamierzała jednak realizować kompromisowej propozycji Stanisława Augusta. I. Karniewski informując w początkach sierpnia o sytuacji uważał wybór I. Potockiego i J. Głuskiego za przesądzony. On sam i starosta sieradzki mieli ubiegać się o mandat z powiatu urzędowskiego (S. Kossowski wahał się czy kontynuować starania). Karniewski obawiał się jednak niechętniej mu postawy wojewody lubelskiego i wspieranego przez opozycję popularnego podstolego urzędowskiego Ignacego Zboińskiego⁶⁴. Prosił więc o listy królewskie do A. Lubomirskiego oraz wpływowych w powiecie Głuskiego i chorążego urzędowskiego Józefa Suchodolskiego. Odpowiednia korespondencja została przygotowana⁶⁵. I. Karniewski słusznie przewidywał, że A. Lubomirski „trzyma w ukryciu” jeszcze jednego kandydata. Był nim Stanisław K. Potocki, któremu rezerwowano miejsce na wypadek niepowodzenia w ziemi chełmskiej. Przewaga opozycji na sejmiku była oczywista. Obrady zagaił A. Lubomirski. Marszałkiem został A. Koźmian⁶⁶. T. Dłuski w swojej relacji twierdził, że przyczyną niepowodzenia obozu królewskiego była zasada, zaproponowana przez wojewodę, rozpatrywania kandydatur według hierarchii urzędów. Stawiało to wojskiego ciechanowskiego w niekorzystnej sytuacji. Pierwszych 5 kandydatów: I. Potockiego, S. Kossowskiego, S. Dłuskiego, S. K. Potockiego i J. Głuskiego wybrano jednomyślnie. Do „kreskowania” doszło tylko przy elekcji ostatniego posła (zakończyła się ona dopiero 18 VIII 1778). Popierany przez opozycję I. Zboiński zdecydowanie pokonał regalistów I. Karniewskiego i gen. Poniatowskiego⁶⁷. W tej sytuacji zapewnienia o przychylności A. Lubomirskiego i T. Dłuskiego dla Karniewskiego nie budzą zaufania⁶⁸. W zamian za obietnicę wyboru w przyszłości od kandydowania odstąpili: M. Zaleski i łowczy łukowski Kazimierz Chojecki (także niedoszły poseł opozycyjny z 1776 r.). Sejmik wydelegował

⁶² AGAD, Zb. Pop., 112, k. 17; APP, 313, t. 9, k. 224.

⁶³ B. Czart., 660, s. 229. T. Dłuski do J. Ogrodzkiego z 16 VIII 1778 r.; B. Czart., 654, s. 721–723. Gen. Poniatowski do J. Ogrodzkiego z 21 VIII 1778 r. W. Potocki był w tym czasie krytycznie oceniany na dworze ze względu na błędy popełnione w 1776 r.; W. Szczygielski, *Potocki Wincenty*, [w:] PSB, t. 28, Wrocław 1984, s. 227.

⁶⁴ B. Czart., 667, s. 139–140. I. Karniewski do J. Ogrodzkiego z 2 VIII 1778 r.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 141–143. Bruliony listów do J. Głuskiego i Suchodolskiego z 6 VIII 1778 r.

⁶⁶ Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej APL], Księgi grodzkie, relacyjne, manifesty, oblaty [dalej Gr. rmo] lubelskie 435/21596, k. 329–330. Laudum sejmiku z 17 VIII 1778 r. (odpis znajduje się w: PAN Kr., 8326. TP, 9, k. 393–396).

⁶⁷ B. Czart., 660, s. 231–232. T. Dłuski do Ogrodzkiego z 18 VIII 1778 r.

⁶⁸ B. Czart., 670, s. 567. A. Lubomirski do J. Ogrodzkiego z 23 VIII 1778 r.

osobnych wysłanników do króla⁶⁹. Stanisław August doznał w Lublinie dotkliwej porażki. Z jego listy weszły 2 na 4 osoby. Na dodatek S. Kossowski, a tym bardziej J. Głuski nie mogli uchodzić za „pewnych” regalistów⁷⁰. Przepadł natomiast usilnie wspierany przez J. Kickiego I. Karniewski.

Sejmik ziemi chełmskiej był zdominowany przez rodzinę Węgleńskich. Wojciech Węgleński był kasztelanem, jego synowie: Łukasz – podkomorzym, Antoni – starostą. Głowa rodziny W. Węgleński związany był z W. Rzewuskim⁷¹. Urzędy chełmskie interesowały również marszałka nadwornego koronnego Franciszka Rzewuskiego⁷² i A. Młodziejowskiego. Związki Węgleńskich z opozycją spowodowały, że sejmikiem chełmskim zainteresował się S. Lubomirski. Marszałek wielki koronny w końcu maja 1778 r. prosił W. Rzewuskiego o zarezerwowanie mandatu poselskiego dla S. K. Potockiego⁷³. Wobec początkowych trudności S. Lubomirski interweniował dodatkowo u S. Rzewuskiego⁷⁴. Niemal miesiąc później z podobną prośbą do W. i S. Rzewuskich wystąpił F. K. Branicki. Chodziło o J. Mierzejewskiego, który nie został jednak wymieniony z nazwiska⁷⁵. W. Węgleński zgadzał się poprzeć kandydaturę S. K. Potockiego, ale drugie miejsce zamierzał przeznaczyć dla syna Antoniego, którego chciał umieścić w przyszłej Radzie Nieustającej. Argumentował, że do tej pory nie zgłosił się żaden nowy konkurent⁷⁶. Prawdopodobnie myślący o karierze synów kasztelan chełmski próbował lawirować między liderami opozycji a królem, którego przychylność była mu teraz szczególnie potrzebna. W tej sytuacji sejmik poselski przebiegał z komplikacjami. Do Chełma kandydat „partii hetmańskiej” J. Mierzejewski przybył na czele dużej grupy sprowadzonej z Wołynia szlachty⁷⁷. Obrady zagał W. Węgleński. Marszałkiem został znany później „hetmańczyk” Wojciech Suchodolski. Na posłów wybrano podanych przez kasztelana kandydatów: A. Węgleńskiego i J. Mierzejewskiego. Skierowano również odrębne poselstwo do króla⁷⁸. Jeśli wierzyć relacji W. Węgleńskiego, S. K. Potocki wycofał się, gdyż nie miał dostatecznego poparcia⁷⁹. Sprawa nie jest jednak jasna, skoro tego samego dnia został posłem na sejmiku

⁶⁹ APL, Gr. rmo lubelskie, 435/21 596, k. 329–330. Laudum sejmiku z 17 VIII 1778 r.

⁷⁰ B. Krakowski, *Kossowski Roch*, [w:] PSB, t. 14, Wrocław 1968/1969, s. 317–318.

⁷¹ B. Czart., 799, s. 1193. A. Młodziejowski do króla z 7 V 1777 r.

⁷² AGAD, Zb. Pop., 99, k. 126. F. Rzewuski do króla z 2 X 1778 r.

⁷³ APK, Podh., I 2/35. S. Lubomirski do W. Rzewuskiego z 28 V 1778 r.

⁷⁴ APK, Podh., II 2/61. S. Lubomirski do S. Rzewuskiego z 18 VI 1778 r. Z tekstu wynika, że spodziewano się kandydatur: Suchodolskiego, J. Wereszczyńskiego i Kurdwanowskiego.

⁷⁵ APK, Podh., I 2/2. Branicki do W. Rzewuskiego z 23 VI 1778 r.

⁷⁶ APK, Podh., II 2/125. W. Węgleński do S. Rzewuskiego z 9 VII 1778 r.

⁷⁷ AGAD, Zb. Pop., 112, k. 50.

⁷⁸ APL, Gr. rel. chełmskie, 83/20 410, k. 62–65 v. Laudum z 17 VIII 1778 r.; k. 428. Remanifest W. Suchodolskiego. Por. A. Prochaska, *Z dziejów samorządu ziemi chełmskiej*, cz. 2, „Przegląd Historyczny” 1908, t. 6, s. 168.

⁷⁹ AGAD, Zb. Pop., 112, k. 49. W. Węgleński do NN z 17 VIII 1778 r.

lubelskim. Obiekcje wobec kandydatury J. Mierzejewskiego wysunął wojski krasnostawski W. Poletyło (znany już nam z Podlasia). Stwierdził, że strażnik koronny nie spełnia wymaganego warunku posiadania posesji w ziemi od 6 tygodni. Możliwe, że za plecami W. Poletyły stał W. Węgleński, który chciał sobie zapewnić „alibi” wobec króla⁸⁰. Prawdopodobnie mimo zlekceważenia protestu wojski krasnostawski uczestniczył w dalszych obradach sejmikowych. Oblatowany 21 września manifest W. Poletyły datowany był na 17 sierpnia, mógł jednak zostać przygotowany znacznie później. Zawierał protest przeciw przemocy ze strony sprowadzonej na sejmik szlachty, oraz wobec braku prawem przewidzianej posesji jednego z posłów oraz niedopuszczenia jego kandydatury⁸¹. Manifest ten, podobnie jak skargi na sejmikowe ekscesy „hetmańczyków” w listach Węgleńskich, miał przekonać króla o niemożności przeciwstawienia się kandydaturze J. Mierzejewskiego. Odpowiedzią na manifest W. Poletyły były remanifesty W. Suchodolskiego i podsędkę chełmskiego Józefa Wereszczyńskiego⁸². Król ostatecznie zaakceptował mandat J. Mierzejewskiego, który, m. in. dla wyjaśnienia przebiegu sejmiku przybył do Warszawy. Ośrodek hetmański zρέcznie wykorzystał fakt, że zakaz sformułowany przed sejmikami przez króla wobec J. Mierzejewskiego nie dotyczył poselstwa ogólnie, lecz tylko poselstwa z Podola⁸³.

Na obszarze Wołynia funkcjonowały 2 sejmiki: wołyński i czernihowski (w Łucku i Włodzimierzu). Między sejmikami istniały silne powiązania wynikające ze wspólnej bazy terytorialnej. Przykładem mogą być sejmiki deputackie i gospodarskie z 15–16 VII 1778 r. obradujące dla obu województw we Włodzimierzu. Podjęły one niemal identyczne uchwały w celu sprecyzowania praw wyborczych szlachty⁸⁴.

W województwie czernihowskim silną pozycję miała opozycja skupiona wokół Szczęsnego Czackiego. Jego niespodziewane pojawienie się na sejmikach deputackich (wbrew wcześniejszym zapewnieniom) było ostrzeżeniem dla miejscowych regalistów. Choć S. Czackiemu nie udało się przeforsować swego kandydata, jego wystąpienie zrobiło duże wrażenie na części szlachty⁸⁵. Początkowo zanosilo się, że podczaszy koronny będzie promował do poselstwa czernihowskiego swego syna, niedoszłego posła z 1776 r.⁸⁶

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ APL, Gr. rel. chełmskie, 83/20 410, k. 412–413.

⁸² *Ibidem*, k. 424–429.

⁸³ AGAD, Zbiór Komierowskich, 12/12, s. 102, 106–108. J. Mierzejewski do E. Sapieżyny z 2 IX 1778 r.; B. Czart., 708, s. 609–610. E. Sapieżyna do króla z 19 i 26 VIII 1778 r.

⁸⁴ B. Czart., 679, s. 159–185. Lauda sejmików województw wołyńskiego i czernihowskiego z 15 i 16 VII 1778 r.; por. A. Lityński, *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy*, Katowice 1988, s. 116–117.

⁸⁵ B. Czart., 679, s. 155–156. Diariusz autorstwa K. Olizara.

⁸⁶ *Ibidem*, s. 152. K. Olizar do króla z 17 VII 1778 r.

S. Czacki w korespondencji uzależniał swoją obecność na sejmikach wołyńskim i czernihowskim od starań „dobrych obywateli” o mandat. Chodziło bardziej o zmobilizowanie potencjalnych zwolenników niż o rzeczywiste intencje. S. Czacki próbował skłonić do współdziałania kasztelana czernihowskiego Ludwika B. Podhorodeńskiego, zasugerowany zapewne jego postawą przed dwoma laty⁸⁷. Okazało się to jednak błędem. Do działań skierowanych przeciwko liderowi czernihowskich regalistów staroście włodzimierskiemu Mikołajowi Ledóchowskiemu nakłaniał podczaszego F. K. Branicki. Hetman namawiał Czackich do podjęcia się funkcji poselskiej⁸⁸. W ich siedzibie – Porycku – odbył się opozycyjny zjazd. Jednak nie wszyscy jego uczestnicy, przykładem może być L. Podhorodeński, rzeczywiście byli gotowi współpracować z S. Czackim. Podczaszemu koronnemu udało się jednak sformować grupę opozycyjnych kandydatów do poselstwa czernihowskiego. Poza nim samym w jej skład wchodził: sędzia ziemski włodzimierski Konstanty Iwanicki, sędzia ziemski czernihowski Jan Chorzewski i pisarz ziemski włodzimierski Józef Szumowski⁸⁹.

Na czele stronnictwa regalistycznego w województwie stał starosta M. Ledóchowski, choć znaczne wpływy miał również lider wołyńskich zwolenników króla stolnik koronny Kajetan Olizar. Ich wzajemne stosunki nie układały się najlepiej, zwłaszcza gdy sejmik gospodarski podjął uchwałę godzącą w interesy M. Ledóchowskiego⁹⁰. W sprawie tej osobiście mediował król. Kształt „planty” regalistycznej został prawdopodobnie ustalony przy okazji sejmików deputackich i gospodarskich. W trakcie rozmów K. Olizara z wpływowymi urzędnikami ustalono, że będą oni popierali M. Ledóchowskiego, wojewodzica czernihowskiego Kajetana Miączyńskiego (związanego z F. K. Branickim), kasztelanica Józefa Podhorodeńskiego oraz głośnego ekskonfederata barskiego Antoniego Pułaskiego⁹¹. K. Olizarowi nie udało się natomiast nakłonić do poparcia nieznanego na tym terenie kasztelanica inowłodzkiego Kazimierza Ustrzyckiego, silnie protegowanego przez Stanisława Augusta⁹². Regaliści nie czuli się pewnie, skoro powstał projekt „kradzieży” sejmiku przez jego wcześniejsze rozpoczęcie. Król odpowiadając M. Ledóchowskiemu wskazywał, że jest to naruszenie prawa. Proponował raczej rozgłosić, że sejmik odbędzie się później, tymczasem szybko go skończyć. Domagał

⁸⁷ B. Czart., 1192, s. 189. S. Czacki do L. Podhorodeńskiego z 27 VII 1778 r.; por. W. Szczygielski, *Podhorodeński Józef Ludwik Władysław*, [w:] PSB, t. 27, s. 100.

⁸⁸ B. Czart., 1192, s. 210. Branicki do S. Czackiego z 4 VIII 1778 r.

⁸⁹ B. Czart., 679, s. 237. K. Olizar do J. Ogrodzkiego, bd; B. Czart., 1192, s. 239. S. Czacki do L. Podhorodeńskiego z 20 X 1778 r.

⁹⁰ B. Czart. 679, s. 179. Laudum sejmiku wołyńskiego z 16 VII 1778 r.; s. 191. K. Olizar do króla z 17 VII 1778 r.

⁹¹ AGAD, Zb. Pop., 112, k. 19. Por. W. Szczygielski, *Miączyński Kajetan Adam*, [w:] PSB, t. 20, s. 562; idem, *Pułaski Antoni*, [w:] PSB, t. 28, s. 366–367.

⁹² B. Czart., 679, s. 151. K. Olizar do króla z 17 VII 1778 r.

się, aby „nie z naszych był początek gwałtu” i dodawał, że każdy ma prawo do obrony. Dla zdobycia poparcia większości Stanisław August zalecał uruchomienie znacznych środków finansowych⁹³. Regaliści nie zastosowali się do woli monarchy. L. Podhorodeński zagał sejmik już o 4. nad ranem. Marszałkiem został (Stefan?) Aksak. Mimo sprzeciwu J. Chorzewskiego wybrano następujących posłów: M. Ledóchowskiego, K. Miączyńskiego, kasztelanica Podhorodeńskiego i A. Pułaskiego. Obrady zakończono przed godziną 5. Oszukani opozycjoności początkowo myśleli o odbyciu własnego sejmiku⁹⁴. Za radą S. Czackiego ograniczono się do ogłoszenia manifestu. Zarzucono w nim złamanie prawa przez: zbyt wczesne rozpoczęcie obrad, zlekceważenie protestu osób domagających się wstrzymania czynności sejmiku do momentu dotarcia pozostałych obywateli, nieobecność posła królewskiego i nieodczytanie uniwersału. Skarżono się na starostę M. Ledóchowskiego, że zabronił przyjmować manifest do ksiąg grodzkich włodzimierskich⁹⁵. W odpowiedzi regaliści ogłosili remanifest, który S. Czacki uznał za obraźliwy. Nie krył on oburzenia w liście do L. Podhorodeńskiego. Nie wierzył w zapewnienia, że jedynie złagodzone tekst przywieziony przez M. Ledóchowskiego z Warszawy⁹⁶. Dość zaskakujący, choć zgodny z taktyką Białej Cerkwi, był udział K. Miączyńskiego w działaniach regalistów, a nie stronników S. Czackiego.

Sejmik wołyński szczególnie interesował Stanisława Augusta. Przed przywódcą wołyńskich regalistów K. Olizarem stało bardzo trudne zadanie. Gdy związany z Czartoryskimi łowczy koronny Celestyn Czaplic zapowiedział, że nie będzie przeszkadzał stolnikowi koronnemu na Wołyniu, król utwierdził go w tym postanowieniu⁹⁷. Monarcha domagał się od F. K. Branickiego, by nie posyłał na Wołyń J. Mierzejewskiego. Stanisław August zachęcał Grocholskich do wsparcia swymi wpływami działań K. Olizara⁹⁸. Chętni do poselstwa zgłaszali się na długo przed sejmikiem. W marcu 1778 r. w tej sprawie pisał do J. Ogrodzkiego Michał M. Denisko⁹⁹ (związany z Sanguszkami). W końcu czerwca z prośbą o poparcie starań o mandat zgłosił się Antoni Stanisław Czetwertyński, który zasłynął z opozycyjnych wystąpień na sejmie 1773–1775. Obiecywał działać zgodnie ze zdaniem króla i tłumaczył przyczynę swej dawnej postawy¹⁰⁰. K. Olizar nie zajął jednoznacznego stanowiska, ale wskazywał na efekt propagandowy jaki dałoby pozyskanie

⁹³ AGAD, Zb. Pop., 112, k. 47. Król do Mikołaja Ledóchowskiego z 12 VIII 1778 r. (kopia).

⁹⁴ B. Czart., 1192, s. 220–222. S. Czacki do M. Ryłło? z 22 VIII 1778 r.

⁹⁵ AGAD, Zb. Pop., 125, k. 194–194 v. Manifest z 17 VIII 1778 r.

⁹⁶ B. Czart., 1192, s. 236–238. S. Czacki do Hulewicza i Podhorodeńskiego z 13 X 1778 r.

⁹⁷ BJ, 6799, k. 49 v. Wiadomość z 19 VI 1778 r.

⁹⁸ B. Czart., 662, s. 228–229. Król do F. Grocholskiego z 11 V 1778 r.

⁹⁹ B. Czart., 654, s. 132. M. Denisko do Ogrodzkiego z 22 III 1778 r.

¹⁰⁰ B. Czart., 679, s. 119. A. S. Czetwertyński do K. Olizara z 29 VI 1778 r.; B. Czart., 658, s. 281. A. S. Czetwertyński do króla z 29 VII 1778 r.; por. J. Nieć, *Czetwertyński – Światopelk Antoni Stanisław*, [w:] PSB, t. 4, Kraków 1938, s. 358–359.

znanego i krzykliwego oponenta¹⁰¹. Stanisław August jednak odmówił i domagał się wsparcia przez A. S. Czetwertyńskiego sejmikowych działań regalistów (Czetwertyński ostatecznie na sejmik nie przybył)¹⁰². Liczba kandydatów do poselstwa na Wołyniu znacznie przekroczyła 20. Początkowo wśród kandydatów dworu znajdowali się: niedawno awansowany podsędek łucki Józef Chojnacki (popierany przez Olizara), Kazimierz Pułaski, szambelan Mołodecki, Michał Lubomirski, podczaszy krzemieniecki Balcer Podhorski, gen. Poniatowski (znany z sejmiku lubelskiego) i wreszcie sam K. Olizar. Brani pod uwagę byli również: starosta piotrkowski Jan Przyłuski (protegowany A. Młodziejowskiego), podstarosta owrucki Jan Stecki, kasztelan halicki Worcell, starosta łosicki Józef Miączyński i wspomniany już K. Miączyński. Negatywnie odniesiono się m. in. do kandydatur: pisarza koronnego Dominika Manieckiego, S. Czackiego, podkomorzego łuckiego Józefa Zagórskiego, chorążego wołyńskiego Antoniego Sobolewskiego, sędziego ziemskiego łuckiego Józefa Steckiego i A. S. Czetwertyńskiego¹⁰³.

W połowie lipca pojawiła się kandydatura wojewodzica podlaskiego Gozdzińskiego. Król nie znał go bliżej decyzję pozostawił więc K. Olizarowi¹⁰⁴. W tym czasie o mandat zaczął się także ubiegać Kajetan Czetwertyński, któremu stolnik koronny był niechętny. Król sprzyjał mu ze względu na prośby Grocholskich. Nie naciskał jednak na K. Olizara w sposób zdecydowany¹⁰⁵. Wobec niechęci urzędników czernihowskich do kasztelanica Ustrzyckiego miano promować go z województwa wołyńskiego¹⁰⁶. Później zgłaszającym się kandydatom odpowiadano zwykle odmownie. Wyjątek stanowił chorąży czernihowski Franciszek Młocki, który obiecał Olizarowi udzielić znacznego wsparcia na sejmiku¹⁰⁷. Poważnym problemem dla regalistów była opozycyjna agitacja S. Czackiego oraz konflikty między K. Olizarem i mianowanym w 1775 r. wojewodą wołyńskim Hieronimem Sanguszką. S. Czacki za pomocą korespondencji i organizowanych w Porycku spotkań próbował pozyskać czołowych urzędników wołyńskich, m. in.: kasztelana wołyńskiego Michała Ledóchowskiego, podkomorzych – łuckiego J. Zagór-

¹⁰¹ B. Czart., 679, s. 132, 137–138. K. Olizar do króla z 5 VIII 1778 r., Olizar do J. Ogrodzkiego z 5 VII 1778 r.

¹⁰² B. Czart., 658, s. 285, 293–294. Król do A. S. Czetwertyńskiego z 6 VIII 1778 r., A. S. Czetwertyński do króla z 23 IX 1778 r.

¹⁰³ AGAD, Zb. Pop., 112, k. 18, 20.

¹⁰⁴ B. Czart., 679, s. 149. Król do K. Olizara z 20 VII 1778 r.

¹⁰⁵ B. Czart., 667, s. 89. Król do K. Olizara z 9 VIII 1778 r.; B. Czart., 679, s. 187–189. K. Olizar do króla z 22 VII 1778 r.

¹⁰⁶ B. Czart., 679, s. 209. Król do K. Olizara z 30 VII 1778 r.

¹⁰⁷ B. Czart., 672, s. 379. Młocki do (Olizara?) z 5 VIII 1778 r.; B. Czart. 679, s. 235–237. K. Olizar do J. Ogrodzkiego, bd.

skiego i krzemienieckiego Michała Piaskowskiego oraz J. Steckiego¹⁰⁸. Niechętnie K. Olizarowi działania wojewody wołyńskiego były sprzeczne z zapewnieniami jakie składała jego matka królowi. H. Sanguszko nie przejmował się królewskimi apelami w sprawie współpracy z Olizarem i nawiązał kontakt nawet z S. Czackim¹⁰⁹. Wojewoda nie był jednak zdeklarowanym opozycjonistą. Metodą lawirowania między dworem i opozycją próbował zapewnić sobie dominującą pozycję na Wołyniu. Służyć temu miały organizowane przez niego, konkurencyjne do olizarowskich, zjazdy szlachty wołyńskiej¹¹⁰. Po długiej wymianie korespondencji doszło jednak do przedsejmikowego spotkania wojewody ze stolnikiem koronnym. H. Sanguszko żądał początkowo trzech mandatów, ostatecznie zadowolili się dwoma. Przy mediacji podwojewódzkiego Kołyszki ustalono następującą listę: K. Olizar, Janusz Sanguszko (w wypadku jego nieobecności chorąży Młocki), J. Chojnacki, M. Lubomirski, Ustrzycki, Worcell (według H. Sanguszki Młocki zamiast Chojnackiego). Stolnik koronny obawiał się o kandydaturę Ustrzyckiego oraz obciążonego licznymi procesami M. Lubomirskiego, przeciw któremu uformowała się liczna „partia kredytorów”. K. Olizar wyjaśniał, że nie mógł przeforsować kandydatury J. Przyłuskiego ze względu na zdecydowany sprzeciw wojewody¹¹¹. Popularności staroście piotrkowskiemu nie przysparzał fakt, że otrzymał bardzo kontrowersyjny kaduk po Skinderach. W rzeczywistości był tylko figurantem, za którym stali A. Młodziejowski i Adam Poniński¹¹². W piątek 14 VIII 1778 r. pod Łuckiem odbył się zorganizowany przez wojewodę zjazd szlachecki. Następnego dnia udano się do K. Olizara. W niedzielę H. Sanguszko w licznym towarzystwie wjechał do Łucka, gdzie kontynuował przedsejmikowe układy¹¹³. Wojewoda nie zamierzał wiązać sobie rąk umową ze stolnikiem koronnym. Nowe możliwości stwarzała rezygnacja M. Lubomirskiego ze starań o mandat. O aspiracjach do poselstwa przypomnieli J. Przyłuski i Gozdzki. Ten ostatni wykorzystał fakt, że miał „kondemnatę” na wojewodzie i groził, że go nie dopuści do zagajenia obrad. Pod naciskiem K. Olizara zgodzono się poprzeć kandydaturę wojewodzica¹¹⁴. Sejmik przebiegał w napiętej, grożącej

¹⁰⁸ B. Czart., 1192, s. 193, 211. Kopie listów S. Czackiego do J. Steckiego i M. Piaskowskiego z 1 VIII 1778 i do F. K. Branickiego z 8 VIII 1778 r.

¹⁰⁹ B. Czart., 687, s. 385–386. Król do H. Sanguszki z 11 VII 1778 r.; B. Czart. 1192, s. 213. H. Sanguszko do S. Czackiego z 26 VII 1778 r.

¹¹⁰ B. Czart., 679, s. 199–200. K. Olizar do NN z 5 VIII 1778 r.

¹¹¹ AGAD, Zb. Pop. 112, k. 60–62. Dziennik sejmiku łuckiego z 17 VIII 1778 r. (autor H. Sanguszko); B. Czart., 679, s. 205–207, 231–234. Kopie listów K. Olizara i H. Sanguszki z przełomu lipca i sierpnia.

¹¹² B. Czart., 799, s. 1537–1541. A. Młodziejowski do króla z 4 IV 1778 r.; A. Poniński do A. Młodziejowskiego z 29 III 1778 r. W sprawie J. Przyłuskiego A. Młodziejowski pisał do S. Czackiego, J. Zagórskiego i M. Piaskowskiego (VIII 1778); AGAD, Varia I/15.

¹¹³ AGAD, Zb. Pop., 112, k. 60.

¹¹⁴ *Ibidem*, k. 60–60 v.

rozlewem krwi atmosferze. Trwał aż dwa dni. Obrady zagał H. Sanguszko. Marszałkiem został podstarosta grodzki krzemieniecki Jan Kondracki. K. Olizar próbował nie dopuścić, by do poselstwa byli zgłaszani kandydaci, których wcześniej nie uzgodniono. Spotkał się więc z oskarżeniami o przemoc. Ostatecznie zwyciężyło stanowisko wojewody. Pretendentami zostali: Olizar, Młocki, Gozdzi, Ustrzycki, Przyłuski, Worcell, Denisko i Ignacy Krzucki. Pierwszą trójkę wybrano jednogłośnie. H. Sanguszko chciał, by w ten sposób wyróżniono jedynie K. Olizara. Wobec króla wojewoda tłumaczył się chęcią zwiększenia szans K. Ustrzyckiego¹¹⁵. W wyniku głosowania posłami zostali: Worcell, M. Denisko i I. Krzucki. Po sejmiku K. Olizar skarżył się, że został przez wojewodę wyprowadzony w pole. Chodziło zwłaszcza o poparcie H. Sanguszki dla M. Deniski¹¹⁶. Wojewoda tłumaczył się, niezbyt chyba zgodnie z prawdą, że był on „rekomendowany przez króla, a odrzucony od stolnika koronnego”. Twierdził, że w razie zwycięstwa Denisko miał ustąpić Ustrzykiemu lub Worcellowi, czego jednak „podmowiony przez obywatelów” nie uczynił, zaatakował natomiast K. Olizara. Narastające napięcie spowodowało, że marszałek zakończył sejmik, choć dopiero zaczęto układać instrukcję¹¹⁷.

Województwo podolskie było obszarem krzyżowania się wpływów dworu i opozycji. Czołową postacią wśród miejscowych regalistów był podkomorzy latyczowski Kazimierz Józef Lipiński. Cieszył się on dużym zaufaniem i sympatią króla¹¹⁸. Kontaktował się również z J. Ogrodzkim i J. Kickim, który aspirował do roli „nadzorcy” tamtejszego stronnictwa dworskiego¹¹⁹. Wpływy opozycji wiązały się z rodziną Czartoryskich. Miała ona na tym terenie ogromne majątki, Adam Czartoryski był starostą generalnym podolskim. Znaczny „kredyt” na tym obszarze zachował dawny wojewoda podolski W. Rzewuski¹²⁰. Przygotowania do sejmików zaczęły się wcześniej. Już w lutym 1778 r. Stanisław August wymieniał na ten temat uwagi z J. Kickim. Król liczył, że koniuszemu uda się nakłonić do starań o poselstwo K. J. Lipińskiego¹²¹. J. Kicki proponował zarezerwowanie mandatu dla Stanisława Poniatowskiego. Wydaje się, że opozycja rozpoczęła przygo-

¹¹⁵ AGAD, Zb. Pop., 125, k. 213–214. Laudum sejmiku województwa wołyńskiego z 17 VIII 1778 r.; Zb. Pop., 112, k. 60 v.

¹¹⁶ B. Czart., 679, s. 227–228. K. Olizar do króla z 19 VIII 1778 r.

¹¹⁷ AGAD, Zb. Pop., 112, k. 60 v – 62.

¹¹⁸ B. Czart., 799, s. 1403, 1424. Król do A. Młodziejowskiego z 5 II i 11 III 1778 r.; J. Michalski, *Lipiński Józef Kazimierz*, [w:] PSB, t. 17, Wrocław 1972, s. 389–390.

¹¹⁹ AGAD, Zb. Pop., 208, k. 17. J. Kicki do króla z 20 II 1778 r.; K. Pułaski, *Lipińscy herbu Brodzicz i herbu Gozdawa*, Wiedeń 1922, s. 16.

¹²⁰ Por. G. T. Łukowski, *The Szlachta and the Confederacy of Radom 1764–1767/8*, „Antemurale” [Rzym] 1977, t. 21, s. 194.

¹²¹ B. Czart., 799, s. 1403.

towania później. W końcu maja S. Lubomirski polecał W. Rzewuskiemu bliżej nieokreślonego „dobrego obywatela”¹²². Być może chodziło o J. Mierzejewskiego. Prosząc o poparcie starań o poselstwo na Podolu, powoływał się on na zachętę ze strony S. Lubomirskiego¹²³. O poparcie króla dla J. Mierzejewskiego starali się w lipcu 1778 r. F. K. Branicki i E. Sapieżyna. Monarcha początkowo obiecywał napisać w tej sprawie na Podole. Jednak ostateczna odpowiedź Stanisława Augusta, wbrew sugestiom A. Młodziejowskiego, była niechętna¹²⁴. Według przedsejmikowych ustaleń o poselstwo na Podolu ubiegało się przynajmniej 19 pretendentów. Kandydatami dworu byli: K. J. Lipiński (gdyby nie mógł podjąć się funkcji miał go zastąpić stolnik latyczowski Ignacy Dulski), chorąży podolski Sebastian Gawroński, starosta jałuszkowski Faustyn Dwernicki, wojski podolski Ignacy Aksamitowski, stolnik czerwonoogródzki Antoni Dembowski lub pisarz ziemski Jan Darowski oraz cześnik podolski Józef Karsza bądź miecznik Piotr Kowiecki. Brany był pod uwagę także protegowany przez F. Rzewuskiego Starzyński¹²⁵. Regaliści mieli nie dopuścić do poselstwa: starostę drohobyckiego Józefa Rzewuskiego, J. Mierzejewskiego, chorążego latyczowskiego Franciszka Markowskiego, stolnika podolskiego, Piusa Boreykę, Skrzetuskiego, Dorożyńskiego, Kaspra Lubomirskiego, Drohojowskiego, Grabiankę „i im podobnych”. Na jednej z list wśród kandydatów pojawił się pisarz polny koronny Kazimierz Rzewuski¹²⁶. Atmosfera sejmiku była gorąca. Marszałkiem został podsędek podolski Walerian Bielowski. Posłów wyłoniono w drodze wyborów. Sejmik przeciągnął się. Doniesienia o jego wynikach datowane były dopiero 19 VIII 1778 r. Pisano je jednak po sejmiku elekcyjnym (wakowało piarstwo ziemskie), który odbył się dzień po sejmiku poselskim. Mandaty poselskie otrzymali: P. Boreyko, A. Dembowski, J. Darowski, chorąży mielnicki J. Markowski, starosta dubieniecki Rafał Chołoniewski i F. Dwernicki¹²⁷. Dembowski, Darowski i Dwernicki mieli rekomendację dworu. P. Boreyko i J. Markowski związani byli z opozycją. R. Chołoniewski prawdopodobnie był regalistą¹²⁸. Dużo kontrowersji wzbudziła osoba oskarżanego o trucicielstwo F. Dwer-

¹²² APK, Podh., I 2/35. S. Lubomirski do W. Rzewuskiego z 28 V 1778 r.

¹²³ APK, Podh. II 3/22. (J. Mierzejewski) do NN z 8 VI 1778 r.

¹²⁴ B. Czart., 799, s. 1657, 1660, 1665. A. Młodziejowski do króla z 20 i 21 VII 1778 r., Król do Młodziejowskiego z 21 VII 1778 r.

¹²⁵ AGAD, Zb. Pop., 99, k. 85–87. F. Rzewuski do króla 3 VI 1778 r.

¹²⁶ AGAD, Zb. Pop., 112, k. 24–25, 27. A. Stroynowski, *op. cit.*, s. 42–43 (przyp. 21 i 22). Ostatecznie K. Rzewuski nie starał się o mandat, por. Ł. Kądziela, *Rzewuski Kazimierz*, [w:] PSB, t. 34, Wrocław 1992, s. 115–116.

¹²⁷ B. Czart., 670, s. 233–234 i 241–242. K. J. Lipiński do króla z 19 VIII 1778 i J. Ogrodzkiego z 19 VIII 1778 r.; K. Pułaski, *op. cit.*, s. 17.

¹²⁸ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994, s. 266–267.

nickiego. Poparł go S. Gawroński, który mimo nalegań dworu zrezygnował z kandydowania¹²⁹. Wynik sejmiku można uznać za kompromisowy.

Województwo bractawskie było zdominowane przez wiernych królowi Grocholskich: kasztelana bractawskiego Marcina i miecznika koronnego Franciszka¹³⁰. W interesującym mnie okresie doszło do zbliżenia między Stanisławem Augustem a Stanisławem Szczęsnym Potockim, który był nawet kandydatem monarchy do łaski Trybunału Koronnego¹³¹. Z tej przyczyny bractawski sejmik deputacki nabrał szczególnej wagi. Od maja 1778 r. Grocholscy w porozumieniu z królem przygotowywali równoległe sejmiki poselski i deputacki¹³². S. S. Potocki nie został jednak deputatem. Chorąży koronny, obciążony „kondemnata” w procesie z rosyjskim generałem Iwanem Czernyszewem, w ostatniej chwili wycofał swą kandydaturę¹³³. O poselstwo jako jeden z pierwszych zaczął ubiegać się (w kwietniu 1778 r.) chorąży dźwinogrodzki Antoni J. N. Czetwertyński. Spotkał się podobno z odmowną odpowiedzią A. Młodziejowskiego¹³⁴. Król w przygotowaniach do sejmików poselskich pozostawił Grocholskim dość dużą swobodę. Na początku czerwca M. Grocholski przedstawił swoją propozycję. Mandaty mieli otrzymać: starosta lityński Świdziński, Jan Tomasz Czetwertyński, szambelan Chołoniewski, podczaszy dźwinogrodzki Mikołaj Jaroszyński i staroście trechtomirowski Szczeniowski. Równocześnie poinformował o innych osobach ubiegających się o poselstwo. Byli nimi: Leon Świejkowski, szambelan Adam Moszczeński i Kalikst Poniński (później przeniósł swe zainteresowania na Wielkopolskę). Kasztelan prosił króla o wskazówkę kogo z tej czwórki ma promować na szóstego posła¹³⁵. Z prośbą o poparcie do monarchy pisali: L. Świejkowski i A. Moszczeński¹³⁶. Stanisław August polecił poprzeć tego drugiego. A. Moszczeński był zaufanym S. S. Potockiego¹³⁷. Stanisław August obiecywał też wsparcie J. T. Czet-

¹²⁹ B. Czart., 654, s. 303. S. Gawroński do króla z 19 VIII 1778 r.; AGAD, Zb. Pop., 112, k. 90–91. F. Dwernicki do NN z 13 x 1778 r.

¹³⁰ K. Rolle, *Grocholski Marcin*, [w:] PSB, t. 8, Wrocław 1959–1960, s. 587; por. J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1778 r.*, cz. 2, s. 338–340.

¹³¹ B. Czart., 682, s. 467. Król do S. S. Potockiego z 30 IV 1778 r.; por. E. Rostworowski, *Potocki Stanisław Szczęsnny*, [w:] PSB, t. 28, s. 186.

¹³² B. Czart., 662, s. 227–230, 233. Król do F. Grocholskiego z 11 V 1778 r.; F. Grocholski do króla z 16 V 1778 r.

¹³³ B. Czart., 682, s. 483. Król do S. S. Potockiego z 5 VII 1778 r.; B. Czart. 662, s. 249. M. Grocholski do króla z 16 VII 1778 r.

¹³⁴ BJ, 6799, k. 29. Wiadomości z 24 IV 1778 r.

¹³⁵ B. Czart., 662, s. 237. M. Grocholski do króla z 1 VI 1778; por. AGAD, Zb. Pop., 112, k. 23.

¹³⁶ B. Czart., 672, s. 655. A. Moszczeński do króla z 4 V 1778 r.; B. Czart., 685, s. 543. L. Świejkowski do króla z 9 VI 1778 r.

¹³⁷ B. Czart., 662, s. 247. Król do M. Grocholskiego z 20 VI 1778 r.; B. Czart., 672, s. 657. Król do A. Moszczeńskiego z 20 VII 1778 r.; por. E. Rostworowski, *Moszczeński Adam*, [w:] PSB, t. 22, Wrocław 1977, s. 87.

wertyńskiemu¹³⁸. Dopiero w drugiej połowie lipca zgłosił się do monarchy kolejny kandydat, szambelan M. Karczewski. Także on uzyskał protekcję Stanisława Augusta¹³⁹. Król był dość spokojny o wynik sejmiku braclawskiego. Problemem natomiast stała się konieczność łagodzenia napiętych stosunków między Grocholskimi i kasztelanem kijowskim Józefem Stempkowskim, a zwłaszcza K. Olizarem¹⁴⁰. Przebieg sejmiku nie jest znany. Wyniki wyborów świadczą, że potoczył się zgodnie z planami Grocholskich. Posłami zostali: Świdziński, J. T. Czetwertyński, łowczy braclawski Szymon Bykowski (nie występował w pierwotnej „plancie”), szambelan Chołoniewski i żądani przez króla A. Moszczeński oraz M. Karczewski¹⁴¹. Wobec braku informacji o działaniach opozycji na tym terenie dość zaskakująco i wątpliwie brzmi informacja S. Czackiego, że sejmik braclawski „stał się nieporządnym”¹⁴².

Sejmik województwa kijowskiego interesował regalistów i opozycję. W omawianym okresie wyraźną przewagę miało tu stronnictwo królewskie, z kasztelanem J. Stempkowskim na czele. Jeśli idzie o opozycję, sejmik w Żytomierzu interesował F. K. Branickiego. Później jego wpływy na tym obszarze były niewątpliwie duże¹⁴³. Jednak w 1778 r. trudno dostrzec aktywność stronnictwa białocerkiewskiego. Mogło to wynikać z taktyki obozu hetmańskiego, chcącego zachować przynajmniej pozory dobrych stosunków z królem. Niewykluczone, że wpływy Branickiego na tym terenie nie były jeszcze ustabilizowane. W początkach sierpnia 1778 r. hetman prosił S. Czackiego, by ten wziął na siebie nie tylko oba sejmyki wołyńskie, ale także kijowski. S. Czacki – jak się wydaje – ograniczył swe działania do wysłania listu i *Punktów do instrukcji*¹⁴⁴. Przygotowania do sejmiku znalazły się w rękach stronnictwa królewskiego. Już w listopadzie 1777 r. podczaszy krzemieniecki B. Podhorski prosił monarchę o rekomendowanie go J. Stempkowskiemu do poselstwa kijowskiego. Stanisław August odłożył jednak sprawę, uznając starania za przedwczesne¹⁴⁵. Później wśród kandydatów

¹³⁸ B. Czart., 658, s. 287–289. J. T. Czetwertyński do króla z 4 VII 1778 r.; król do J. T. Czetwertyńskiego z lipca 1778 r.; por. J. Nieć, *Czetwertyński-Światopełk Janusz Tomasz*, [w:] PSB, t. 4, s. 363.

¹³⁹ B. Czart., 667, s. 85–87. M. Karczewski do króla z 18 VII 1778 r.; król do Karczewskiego z 6 VIII 1778 r.

¹⁴⁰ B. Czart., 662, s. 248, 255. Król do M. Grocholskiego z 20 VI i 9 VIII 1778 r.

¹⁴¹ Biblioteka Narodowa, Biblioteka Ordynacji Zamoyskich, rkps 964, k. 587. Registr posłów na sejm 1778 r.

¹⁴² B. Czart., 1192, s. 223. S. Czacki do W. Rzewuskiego z 2 IX 1778 r.

¹⁴³ B. Zaleski, *op. cit.*, s. 54–57; J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, cz. 1, s. 61.

¹⁴⁴ B. Czart., 1192, s. 210–211. F. K. Branicki do S. Czackiego z 4 VIII 1778 r.; S. Czacki do Branickiego z 8 VIII 1778 r.

¹⁴⁵ B. Czart., 654, s. 699–701. Podhorski do króla z 9 XI 1777 r., król do Podhorskiego z 29 XI 1777 r.

akceptowanych przez dwór wymieniano: podkomorzego żytomierskiego Józefa Jakubowskiego, podkomorzego buskiego Makarego Kurdwanowskiego, stolnikowicza kijowskiego Filipa Olizara, Wojciecha Szujskiego i Józefa Lubomirskiego (szósteo kandydata nie zdołałem zidentyfikować)¹⁴⁶. W lipcu 1778 r. starania o mandat poselski rozpoczął regent koronny Józef Karwicki. Za radą J. Ogrodzkiego zwrócił się w tej sprawie do J. Stempkowskiego. Kasztelan kijowski przyjął propozycję Karwickiego przychylnie, lecz poprosił o rekomendację od króla lub J. Ogrodzkiego¹⁴⁷ (prawdopodobnie takie pismo otrzymał). Dominację regalistów w województwie potwierdzał przebieg sejmików deputackiego, gospodarskiego i elekcyjnego (wakowało pisarstwo ziemskie)¹⁴⁸. W końcu lipca Stanisław August przekazał J. Stempkowskiemu prośbę wojewody łęczyckiego Szymona Dzierżbickiego o poparcie kandydatury chorążego żytomierskiego Michała Trzeciaka do poselstwa¹⁴⁹. O przychylność dla starań chorążycza Chojckiego o mandat, jeszcze na początku sierpnia, prosił kasztelana kijowskiego A. Młodziejewski¹⁵⁰. Marszałkiem sejmiku przedsejmowego był podstoli owrucki Kajetan Giżycki¹⁵¹. Faktycznie obradami kierował J. Stempkowski. Zgodnie z zaleceniem oczekiwał na spóźniającego się M. Kurdwanowskiego. Kasztelan kijowski w liście do króla pisał:

[Kurdwanowski] po sessyi seymikowey na obiad ziechał, kierowałem tak, że ten dzień na wybraniu marszałka i asesorów, y zasolwowałem do jutra...¹⁵²

Przerwę w obradach wykorzystano, aby mediować między „zwaśnionymi obywatelami” i „ukartować” sejmik. Nazajutrz J. Stempkowski jako pierwszego kandydata podał J. Karwickiego, który jednak musiał ustąpić ze względu na zarzucane mu „kondemnaty”. Posłami ostatecznie wybrano: M. Kurdwanowskiego, K. Giżyckiego, J. Lubomirskiego, Antoniego Krasickiego, rotmistrza Wyleżyńskiego i F. Olizara. Ceną za spokojne przeprowadzenie sejmiku były ustępstwa w sprawie instrukcji poselskiej, która została wypełniona wieloma partykularnymi żądaniami (była jedną z najdłuższych i najmniej ciekawych instrukcji)¹⁵³. Król był zadowolony z wyników sejmiku i dziękował Stempkowskiemu, m. in. za wybór M. Kurdwanowskiego¹⁵⁴.

¹⁴⁶ AGAD, Zb. Pop., 112, k. 29.

¹⁴⁷ B. Czart., 667, s. 153, 159. J. Karwicki do J. Ogrodzkiego z 12 VII 1778 r.; J. Stempkowski do Karwickiego z (3 lub 5) VII 1778 r.

¹⁴⁸ B. Czart., 710, s. 387. J. Stempkowski do króla z 20 VII 1778 r.

¹⁴⁹ *Ibidem*, s. 389. Król do J. Stempkowskiego z 30 VII 1778 r.

¹⁵⁰ AGAD, Varia 1/15. A. Młodziejewski do J. Stempkowskiego z 1 VIII 1778 r. (minuta listu).

¹⁵¹ AGAD, Ros. Publica Varia, p. 1. Instrukcja województwa kijowskiego na sejm 1778 r.

¹⁵² B. Czart., 710, s. 391. J. Stempkowski do króla z 23 VIII 1778 r.

¹⁵³ *Loc. cit.*

¹⁵⁴ B. Czart., 710, s. 407. Król do J. Stempkowskiego z 3 IX 1778 r.

Biorąc pod uwagę fakt, że prowincja małopolska była bastionem opozycji, Stanisław August mógł być zadowolony z przebiegu elekcji sejmikowych. Zdecydowanie pod dyktando opozycji przebiegały jedynie sejmiki lubelski i mielnicki. Dominowała ona również w ziemiach bielskiej i chełmskiej. Nierozstrzygnięty był wynik rywalizacji na zerwanym sejmiku drohickim. Wpływy regalistów przeważały w województwach podolskim i wołyńskim. Pozostałych 5 sejmików zakończyło się zdecydowanym sukcesem stronnictwa królewskiego. Jednak wśród kandydatów popieranych przez dwór byli nie tylko regaliści. Znajdowały się w tej grupie także osoby niezaangażowane w konflikt król – opozycja, choć zwykle utrzymujące dobre stosunki z dworem. Stanisław August czasami akceptował niektórych oponentów: I. Potockiego, K. Miączyńskiego, S. Dłuskiego czy J. Głuskiego.

Duże nadzieje opozycji, związane z sejmikami odbywanymi bez obecności wojsk rosyjskich, nie spełniły się. Najbardziej aktywne było ugrupowanie puławskie. Istotny sukces odniosło na sejmiku lubelskim. Zaznaczyło swe wpływy na Podlasiu (przez P. Potockiego) i Podolu (poza Małopolską także w ziemi wiskiej)¹⁵⁵. Odminną taktykę zastosowali liderzy obozu białocerkiewskiego. F. K. Branicki, a zwłaszcza E. Sapieżyna próbowali przeforsować swoich kandydatów z listy dworskiej. Udało się to w odniesieniu do K. Miączyńskiego (na Litwie także K. N. Sapiehy)¹⁵⁶. Tylko w wypadku J. Mierzejewskiego zdecydowano się na działanie wbrew stanowisku króla. Rzewuscy, mimo znacznej aktywności w okresie przedsejmikowym, ostatecznie przyjęli postawę pasywną. Dotkliwą porażkę na Wołyniu poniósł działający energicznie, lecz mało pragmatyczny S. Czacki. Szczególnie bolesny dla podczaszego koronnego był wynik sejmiku województwa czernihowskiego, gdzie jednak sukces regalistów opierał się na nadużyciu („kradzież” sejmiku). Nie zmniejszyło to satysfakcji dworu¹⁵⁷.

Na przykładach W. Węgleńskiego i A. S. Czetwertyńskiego widać, że część osób związanych do tego czasu z opozycją, szukała porozumienia z dworem. Niektórzy wpływowi regaliści prowadzili politykę pozyskiwania pewnych oponentów lub przynajmniej utrzymywania z nimi poprawnych stosunków. Tak działali J. Kicki i A. Młodziejowski (w stosunku do obozu białocerkiewskiego).

Nie sprawdziły się pesymistyczne prognozy, że wobec możliwości zerwania „wolnego” sejmiku, sejmiki cieszyć się będą nikłym zainteresowaniem¹⁵⁸.

¹⁵⁵ PAN Kr., 8351. TP., 34. Akta „rozdwójonych” sejmików wiskich z 17 VIII 1778 r.; A. Stroynowski, *op. cit.*, s. 41–42; W. Filipczak, *Rugi poselskie i losy „rozdwójonych” sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” (przygotowane do druku).

¹⁵⁶ B. Czart., 708, s. 516–593. Korespondencja E. Sapieżyny z królem z okresu maj–sierpień 1778 r.; S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 145.

¹⁵⁷ B. Czart., 705, s. 1202. Husarzewski do Ogrodzkiego z 25 VIII 1778 r.

¹⁵⁸ BJ, 6666, k. 458 v. Wiadomości z 15 VI 1778 r.

Wielokrotnie pretendentów było znacznie więcej niż mandatów do obsadzenia. Wymienić tu można województwa: sandomierskie, krakowskie, lubelskie, podolskie, braclawskie (ograniczając się do prowincji małopolskiej). Odpowiednia proporcja wynosiła na Podolu 18 : 6, Wołyniu 25 : 6, w Sandomierskim 19 : 7, a w Braclawskim 9 : 4¹⁵⁹. Zaznaczyć trzeba, że wykorzystane do obliczeń listy kandydatów miały jedynie wstępny charakter i były korygowane przez rzeczywistość. Mogą jednak służyć jako pewnego rodzaju wskaźniki. Mimo że na sejmiku zwykle część kandydatów ustępowała, czasami konieczne było głosowanie. Wiadomo, że odbyło się w województwach: lubelskim, wołyńskim, podolskim i ziemi bielskiej¹⁶⁰.

Przebieg sejmików był dość spokojny, zwłaszcza w porównaniu z burzliwą kampanią w 1776 r.¹⁶¹ Nie obyło się jednak bez zakłóceń. Sejmik drohicki został zerwany, co było ewenementem w czasach Rady Nieustającej. Sejmik województwa czernihowskiego „ukradziono”, co wywołało oczywiście protesty. Mało znaczące zarzuty wysunięto wobec sejmików ziem bielskiej i chełmskiej. W Łucku zaistniała groźba krwawych zająć. Kampania w prowincji małopolskiej była zresztą bardziej burzliwa niż na pozostałych obszarach Rzeczypospolitej, gdzie tylko na 2 sejmikach doszło do poważniejszych komplikacji („rozdwojono” sejmiki: orszański i szczególnie gwałtowny, krwawy sejmik wiski)¹⁶². Generalnie rzecz biorąc przebieg sejmików poselskich 1778 r. w prowincji małopolskiej był świadectwem stabilizacji stosunków opartej na przewadze stronnictwa regalistycznego.

Witold Filipczak

LES DIÉTINES POLONAISES DE 1778 DANS LA PROVINCE DE LA PETITE POLOGNE

Résumé

Le présent article fait partie de la monographie de la diète de 1778. Il regroupe les recherches sur: 1) l'état des forces politiques dans la province de la Petite Pologne à la IIème moitié des années 70 du XVIII, 2) le déroulement de l'élection des députés.

¹⁵⁹ AGAD, Zb. Pop., 112, k. 5 v, 13, 18, 23–25.

¹⁶⁰ AGAD, Zb. Pop., 125, k. 214 (laudum wołyńskie); APL, Gr. rmo lubelskie, 435/21 596, k. 1188; B. Czart., 670, s. 233. K. J. Lipiński do J. Ogrodzkiego z 19 VIII 1778 r.; drukowany remanifest ziemi bielskiej.

¹⁶¹ H. Schmitt, *Dzieje Polski XVIII i XIX wieku...*, t. 3, Kraków 1867, s. 3; J. Michalski, *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta...*, s. 375; por. idem, *Polska wobec wojny...*, s. 94.

¹⁶² Wzmianka o „rozdwojonym” sejmiku orszańskim jest w: B. Czart., 717, s. 91 i 113. K. Wolmer do króla z 27 VIII i król do K. Wolmera z 31 VIII 1778 r.

L'on n'a pas analysé les instructions des députés. L'article donne la caractéristique de l'opposition et du groupement royaliste dans la province de la Petite Pologne. On y présente d'une manière détaillée les préparatifs aux diétines et leur déroulement dans de différents voïvodies et territoires.

Les diétines dans la province de la Petite Pologne rapportèrent la victoire au groupement fidèle au roi. Uniquement dans les voïvodies de Lublin et Bielsko-Biala l'opposition s'avéra vainqueur. Son influence était également très forte dans les diétines de Chełm et Mielnik. Les diétines de Podole et de Wolynie apportèrent un compromis – tout de même on remarquait le poids plus lourds de la part du groupement royal. Cinq diétines finirent par la victoire décidée des royalistes. Pourtant durant la diétine de la voïvodie de Czernihów les royalistes remportèrent la victoire „grâce” au „vol” de la diétine. La diétine de Drohiczyn fut rompue ce qui était une chose inhabituelle à l'époque du „Conseil Permanent”. De manière générale le déroulement des diétines était assez calme surtout en comparaison avec la campagne mouvementée de 1776. Malgré les craintes, les diétines avant la diète „libre” donc sujette au liberum veto, suscitaient un grand intérêt. Le déroulement de la campagne des diétines de 1778 dans la province de la Petite Pologne témoignait de la stabilisation des relations basées sur la domination du groupement royaliste.

Traduit par: Sławomira Chwiałkowska